

At være ond eller ikke, er det også spørgsmålet, når vi ser de voldsomme billeder fra Butja?

Der er krig på kanten af Europa mellem de gode og de onde, mellem os og dem, der henretter civile på gaden. Men findes ondskaben overhovedet, og kunne vi alle sammen handle ondt, mens vi var optaget af at være de gode?

MORTEN VESTERGAARD | morten.vestergaard@jp.dk

Der ligger en avis på mit skrivebord med billeder fra Kyiv-forstaden Butja i Ukraine. Almindelige mennesker er blevet henrettet og efterladt vejkanterne. En person ligger bagbundet i sin vinterfrakke, en anden ligger dræbt ved siden af sin væltede cykel, mens hunden stadig sidder ved siden af i sin snor.

Efter alt at dømmes disse mennesker dræbt af russiske soldater, det er krigens ofre, men er drabene udtryk for ondskab?

Billederne udløser en følelse af at stå over for noget ukendt og uvirkeligt, som rejser spørgsmål om, hvorvidt det onde findes, om Ruslands præsident Putin er ond, og om soldaterne, der var i Butja, er onde mennesker?

Denne artikel er et forsøg på at forstå krigen og ondskaben, og det begynder med en liste på et stykke papir med navne på ondskabens historie for én, der er født i 1976. Det står Saddam Hussein, Iraks diktator, Osama bin Laden, terrorlederen, Anders Breivik, masseorderen fra Utøya. Skal der også stå Putin, manden bag krigen i Ukraine?

Jeg begynder hos sognepræsten og forfatteren Sørine Gotfredsen, for hun er en af dem, der mener, at det onde findes, og at vi i dag - desværre - har fortrængt netop den erkendelse.

I hendes bog "Fri os fra det onde" er en central pointe, at det ligger dybt i det moderne vestlige menneskesyn og vores opdragelse, at det onde kan forklares psykologisk. Vi bruger barndommen, forældrene osv. til at kortlægge vores væsen, og denne psykologiske tolkning af mennesket har op gennem 1900-tallet sejret, og den har efterhånden fortrængt kristendommens tilgang til ondskab.

I sin bog citerer Gotfredsen digteren Søren Ulrik Thomsens essay "Derfor tror jeg på Djævelen", hvori han argumenterer for, at der i mennesker er en mørk rest, der »altid er uigennemtrængelig for tankens lys«.

I takt med, at vi ser mennesket som produkt af sine opgivelser, er vi begyndt at se det onde som en reaktion på noget, som et menneske er blevet påført, mener sognepræsten.

»Der kom en tro på, at mennesket er godt,

og at det onde ikke er en selvstændig kraft. Men der er ondskab i mennesket og i verden. Vi troede, at det var noget, som vi havde lagt bag os, men det, der måske kan komme ud af denne krig i Ukraine, er en anerkendelse af, at det onde er en kraft i verden - og den kraft findes også i Putin.«

Fjendskabet idéhistorie

Det udløser en sær følelse af at være trådt over på de ondes side at sige til sig selv, at der findes en ond kraft i præsident Putin. Tanken om fjendskab har dog sin egen idéhistorie, så i det mindste er man ikke den første, der tænker sådan.

I professor Mikkel Thorups bog "Fjendskab" kan man læse, at vi faktisk har brug for at have en fjende, og at fjendskab har den positive værdi, at det tillader os at skabe orden i kaos »og fordeler rollerne«. Vi er de gode, fjenderne er de onde.

»Fjenden er ond, farlig, amoralsk, bagudstræbende, ekstremist, barbar, kætter og dét, der er værre. Det er fjendskabets grundlæggende struktur: at monopolisere alt det gode, skønne, sande, fredelige hos os - og alt det onde, hæslige, falske, voldelige hos de andre,« skriver Mikkel Thorup, der er professor i idéhistorie på Aarhus Universitet.

Han peger på, at vi har haft politisk fjendskab i det mindste siden agerbrugets opkomst, da det politiske fjendskab var udtryk for en kamp om ressourcer. De moderne konfliktlinjer er bl.a. socialisme vs. kapitalisme og demokrati vs. ikke-demokrati, som under Den Kolde Krig, forklarer han, for fjendskab ikke bare er fjendskab.

Der er *lige fjendskaber* mellem to lande eller to stormagter, og så er der *ulige fjendskaber*, som f.eks. i Nazityskland, hvor jøder blev anset som fjender i kraft af deres eksistens. Jøderne var ikke mennesker, og derfor var de ikke en lige fjende.

Men sagen er samtidig, at et lige fjendskab kan udvikle sig til at fredeligt konkurrenceforhold, og som Mikkel Thorup peger på, så er nogle af vores sociale omgangsformer svækkede former for fjendskab.

Politik er en slags fjendskabens skuespil, hvor en afstemning i et parlament følger strukturen i et slag i en krig med den forskel,

at nederlaget ikke er altødelæggende, og at man netop udkæmper slag efter slag med sine modstandere.

Et primitivt, binært verdensbillede

Idéhistorikeren forklarer at det aktuelle fjendskab mellem Rusland og Ukraine i første omgang ligner et klassisk fjendskab mellem lige parter, som vi kender det fra den traditionelle interstatslige krig med legitime parter på begge sider af konflikten.

Men Rusland beskriver sin modstander som nazistisk, folkemorderisk, illegitim, ikke en rigtig stat osv., hvilket frakender ukrainerne lighed med russerne. Samtidig har ukrainerne og mange vesterlændinge undervejs i krigen frakendt Rusland legitimitet som fjende.

»Det er et velkendt mønster, at når konflikten er i gang, så forsøger man at beskrive sin modstander i *defamerende* termer, men når freden skal indgås, når krigstrætheden for alvor melder sig, så finder man en måde at beskrive sin modstander på som en partner, man kan indgå aftaler med. Det så vi også i forløbet omkring Vestens tilbagetrækning fra Afghanistan,« siger Mikkel Thorup.

Spørgsmålet er, hvad skal der til for, at et fjendskab som mellem to lande kan udvikle sig til et fredeligt fjendskab?

Mikkel Thorup forklarer, at det handler om ønsket om at være en del af det internationale fællesskab af stater, der netop eksisterer som en gensidig anerkendelse af hinanden.

»Krig er sjældent det totale ophør af samkvem mellem stater - selv ikke blandt dem, der fører krig mod hinanden. Vi har jo både krig og forhandlinger mellem Rusland og Ukraine. Den væsentligste forudsætning for det lige fjendskab mellem stater er begges ønske om at forblive en anerkendt del af det internationale statssystem.«

Svagthed at udpege de onde

Ifølge filosof Anders Fogh Jensen behøver det dog ikke være sådan, at vi deler verden op i det gode mod det onde, når der er krig. Han mener, at det, der sker lige nu, er en unødvendig regression til et primitivt, binært verdensbillede, hvor man enten er god eller ond - og som endda reduceres yderligere til

en enkelt person, Putin.

»Ved at placere en forestillet ondskab i et land og en enkelt person undgår man at tale om det mere komplekse og også det selvfor skyldte. Vi i Nato kunne jo f.eks. have undgået det her ved at erklære, at vi aldrig vil optage Ukraine i Nato. Historisk er det en regression til stammestadiet: os og dem. Og det svage består i, at vi starter med at udpege de andre for at definere os selv.«

Anders Fogh Jensen henviser til filosofen Nietzsches, som ville sige, at det i virkeligheden er udtryk for en svaghed i formåen, når man har brug for at udpege de andre som onde for at føle sig god.

»Den stærkt formående tager derimod udgangspunkt i sig selv og det, han vil. Men vi tænker i modsætninger, og vi udpeger det onde, så vi selv kan føle os gode. Den, der tror nok på sig selv, har ikke brug for at udpege den anden som ond. Vi er en offerkultur, der ikke har den styrke, men demokrati handler netop om at forsøge at gå ind en samtale med dem, der tænker anderledes,« siger filosofen, som mener, at vi i denne situation må anstrenge os for at skelne mellem "forskelle" og "modsatninger".

»I stedet for at sige, at russerne er vores modsætning, skal vi se dem som forskellige fra os. Men det er, som om vi ikke orker den

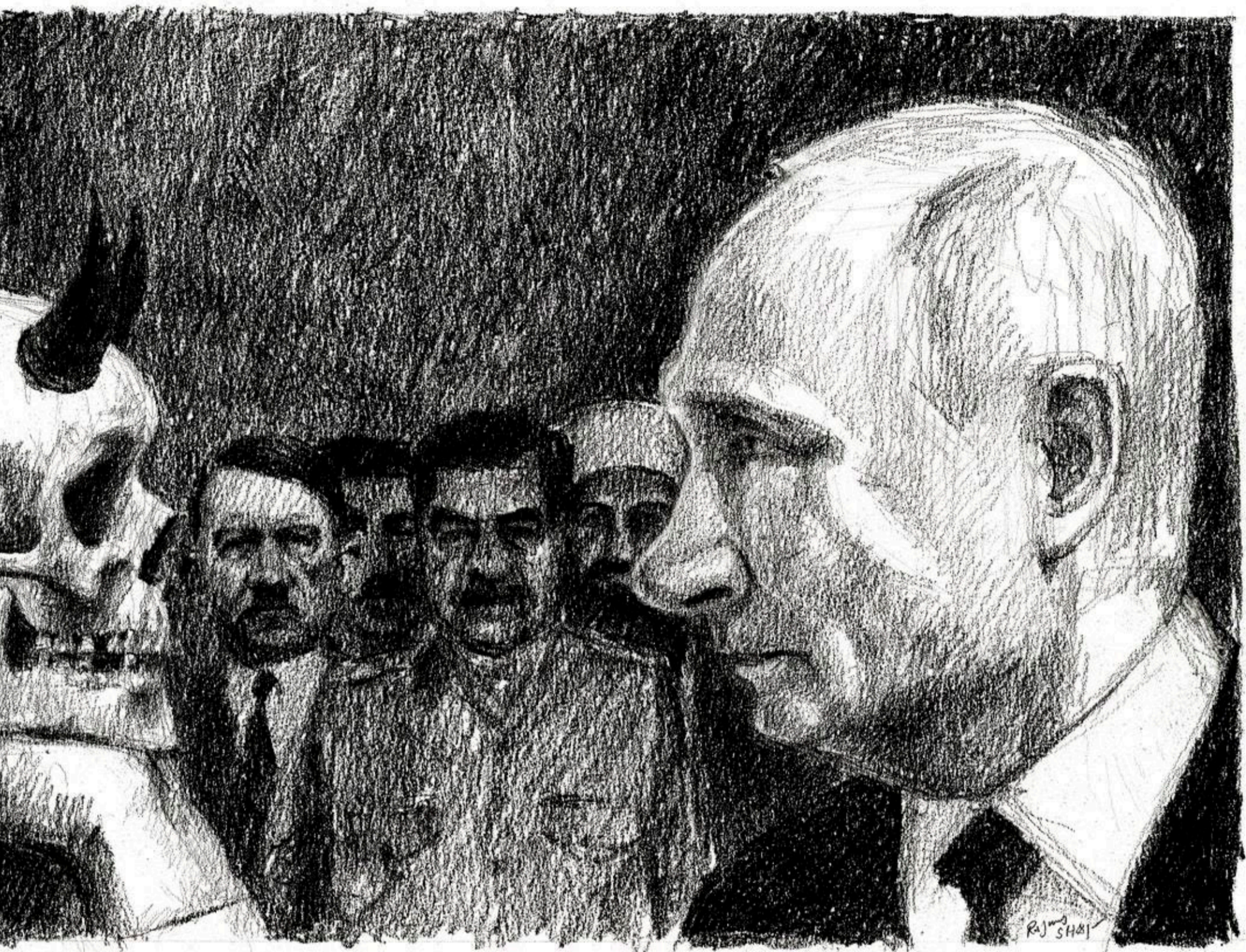

ILLUSTRATION: RASMUS SAND HØYER

”
Der kom en tro på, at mennesket er godt, og at det onde ikke er en selvstændig kraft. Men der er ondskab i mennesket og i verden. Vi troede, at det var noget, som vi havde lagt bag os.

SØRINE GOTFREDSEN, SOGNEPRÆST OG FORFATTER

kompleksitet, og så er det lettere at sige, at de er de onde. Vi spejler os i offeret, Ukraine, og lige nu er det svært at sige andet end, at Rusland er de onde, og vi er de gode. Men demokrati handler vel netop om at være åben over for andre og at være i tvivl - og om at holde diskussionen i live og lytte til de andre,« siger Anders Fogh Jensen, som mener, at medierne i høj grad er hoppet med på fremstillingen om, at det er de gode mod de onde i krigen i Ukraine.

»Lige nu skal vi forsøge at bekæmpe følelsen af, at vi står over for onde mennesker. Det er også svært at forestille sig, at man på et tidspunkt kan lave en fredsftale med mennesker, man har defineret som onde. Når vi fodrer hinanden med dette binære verdensbillede med de gode og de onde, så bliver vi alle sammen dummere.«

Tror du, at der findes ondskab og onde mennesker?

»Nej, jeg tror ikke på ondskaben, men jeg er ikke i tvivl om, at der findes mennesker, som er dårlige til at være mennesker. Det handler om dumhed og mangel på styrke. Og netop derfor er dannelse så vigtig. Uden dannede borgere kan vi ikke vælge de gode ledere. I stedet orienterer vi os i et morads mellem eventyr for børn og den kulørte presse, som

jeg mener inkluderer tv-udsendelsernes niveau, og så vælger vi ud fra vores egen interesse i blandede ondskabsforestillinger.«

Lydige mennesker slår ihjel

Det er, som om der alligevel er et missing link mellem forestillingen om fjendskab og det binære verdensbillede til henrettelserne i Butja. Hvordan kan et menneske få sig selv til at henrette et andet menneske?

Henrik Høgh-Olesen, professor i psykologi på Aarhus Universitet, forklarer, at langt de fleste af os ikke ønsker at slå et andet menneske ihjel. Men vi kan alligevel ende med at gøre netop det.

Han henviser til et berømt forsøg foretaget af den amerikanske socialpsykolog Stanley Milgram i 1961. Det er blevet kendt som lydighedsforsøget, og det gik ud på, at forsøgspersoner fik besked på at straffe en elev - en uskyldig fremmed - med elektriske stød, hvis eleven lavede fejl i en øvelse. Eleven fik ikke stød, men det skulle forsøgspersonen tro. 65 pct. af forsøgspersonerne adlød deres lærers ordre og gav eleven den maksimale straf i form af stød på 450 volt, selv om eleven undervejs skreg af smerte og til sidst sad livløs på stolen uden at svare på spørgsmålene.

»Det viser, at hvis vi står over for et menneske, som vi opfatter som en legitim autoritet,

så er vi villige til at skade andre mennesker og dræbe andre mennesker. Mennesket er et socialt dyr, der ønsker at være en del af en flok, og som anerkender, at der er et hierarki i sin flok. Gennem historien har menneskers lydighed slået flere ihjel end revolutioner har, fordi vi mener, at det gode er at gøre det, som vi får besked på at gøre,« siger Henrik Høgh-Olesen.

Han forklarer, at det kun er ca. 1 pct. af alle mennesker, der er psykopater eller på anden måde så dysfunktionelle, at de ikke kan styre deres impulser, eller at de finder nydelse i at pine eller dræbe et andet menneske. Men i en krig er der et klart hierarki med legitime autoriteter og en fortælling om en fjende, som vil os det ondt.

Ifølge Henrik Høgh-Olesen er der ikke noget, der tyder på, at der skulle være flere psykopater og dysfunktionelle mennesker bestemte steder i verden, og at det således skulle være en større gruppe psykopatiske russiske soldater, der henrettede civile i Butja.

Vi mennesker ønsker ikke at slå vores næste ihjel, og vi føler spontan omsorg for andre mennesker, som er i smerte eller har brug for hjælp. Men en autoritet kan få os til at tilside sætte vores omsorgsmoral med en pligtmoral, forklarer psykologen.

»Pointen er, at fjenden i en krig er net-

➔ op ikke vores næste, det er ikke et menneske som os selv. Derfor kan vi slå fjenden ihjel i en krig, og det er derfor, vi ender med at gøre det onde, mens vi selv mener, at vi gør det gode. Det er kampen for det gode, der får os til at gå i krig - og vi vil altid opfatte vores kamp mod fjenden som en legitim kamp. Fjenden er den onde, som jeg ikke kan stole på,« siger professoren.

»For en russisk soldat er fjenden i dette tilfælde Vesten, som de seneste 30 år er rykket tættere og tættere på Rusland, og som man opfatter som aggressiv.«

Syndefaldet

Ifølge sognepræsten Sørine Gotfredsen bør vi helt opgive at finde ud af, hvorfor der er ondskab i verden. Det er en del af problemet med psykologien, at man her tror, at man kan komme frem til et svar. Hun henviser til, at teologien i 2.000 år har kredset om det paradoks, at hvis Gud er god, hvorfor er der så stadig ondskab i verden? Man kan begynde i Det Gamle Testamente i øjeblik, da Eva spiser af æblet i Paradisets Have, og det onde kommer ind i verden. Det er selve syndefaldet, vi taler om.

»Vi bliver nødt til at acceptere, at det onde findes. Det onde udfoldede sig i Det tredje Rige under Anden Verdenskrig og i Islamisk Stat. Som Grundtvig skrev, er det onde en

»Vi udpeger det onde, så vi selv kan føle os gode. Den, der tror nok på sig selv, har ikke brug for at udpege den anden som ond.«

ANDERS FOGH JENSEN, FILOSOF

kraft i verden, der vil sandheden til livs, og det er det modsatte af Guds vilje. Vi skal ikke tro, at man kan nå frem til en rationel forklaring på, hvorfor nogle mennesker handler ondt - f.eks. at det skyldes en dårlig barndom, for så mister vi erkendelsen af, at ondskab kan opstå alle steder og i alle mennesker.«

Er faren ikke, at man så ikke forsøger at bekæmpe ondskaben?

»Jo, Hvis man kun ser et menneske som et psykologisk, sekulært væsen, så er faren, at man får et dystert menneskesyn. Men hvis man har den kristne dimension med, så vil man sige, at det onde især kan bekæmpes i troen på Gud, og at mennesket trods sine

onde handlinger kan møde Guds barmhjerlighed.«

Sørine Gotfredsen peger på, at det onde f.eks. er i Anders Breivik, »der overgav sig til den onde magt i verden«, i ubådsbyggeren Peter Madsen - og også aktuelt i Ruslands præsident, Vladimir Putin.

»Men vi har alle sammen anstrøg af ondskab i os, f.eks. når vi handler egoistisk, og når vi mangler indlevelse i andre mennesker. Vi må hver dag forsøge at holde det onde i skak ved at møde andre mennesker med budet om kærlighed. Vi må ruste os til at være på vagt over for det onde. Bl.a. ved at sige, at det, som Putin repræsenterer, er ondskab,« siger Sørine Gotfredsen.

Er du enig i, at alle mennesker ser sig selv som de gode - også Putin?

»Ja, det er det snedige med det onde. Mennesker tror, at de gør det rigtige. Det er det store paradoks. Men vi er nødt til at kunne handle i verden, og vi er nødt til at tro på vores egen opfattelse af, at noget er mere sandt end andet.«

Skal vi da ikke forsøge at forstå Putin?

»Politisk er vi nødt til at prøve at kortlægge og forstå ham, men i menneskelig forstand er vi nødt til at nøjes med at erkende, at han handler ondt.«

museum
jorn

12.2. - 15.5.2022

A. R. PENCK